

Швець Н.Р.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У БАНКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Визначено роль внутрішнього аудиту в діяльності банків України, розглянуто сучасні тенденції в розвитку внутрішнього аудиту в банках, досліджено роль внутрішнього аудиту в управлінні банківськими ризиками, обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення сучасної системи внутрішнього банківського аудиту з визначенням основних тенденцій поліпшення цієї підсистеми внутрішнього банківського контролю в Україні.

The author determines the role of internal audit in the activities of Ukrainian banks, examines present-day trends in the development of internal audit in banks, investigates the role of internal audit in managing bank ventures and motivates the necessity of further improving the modern system of internal bank audit, thus determining the main tendencies toward improving this subsystem of internal bank control in Ukraine.

Банківська система країни є своєрідним індикатором розвитку економічних процесів і потребує високого рівня захисту від різного роду ризиків. Ефективне управління ризиками в банку забезпечується функціонуванням системи внутрішнього контролю в банку, найважливішим елементом якого є внутрішній аудит.

У більшості українських банків, де створено підрозділ внутрішнього аудиту, його функції на сучасному етапі обмежуються контролем правильності ведення бухгалтерського обліку й відповідності вимогам зовнішніх і внутрішніх нормативних документів, а також здійсненням комплексних перевірок філій. Водночас у сучасній світовій банківській практиці склалося значно ширше розуміння цілей внутрішнього аудиту. Його головна місія нині визначається як сприяння банку в досягненні поставлених цілей шляхом усебічної оцінки внутрішніх систем управління, ризик-менеджменту і контролю; надання рекомендацій із підвищення їхньої ефективності.

Необхідність розвитку відповідної викликам часу функції внутрішнього аудиту для українських кредитно-фінансових установ, що приєднуються до міжнародних стандартів банківської діяльності, зумовлена такими чинниками: по-перше, ця функція існує в усіх відомих західних банках і, по-друге, її наявність у банках офіційно рекомендована в липні 2000 року Базельським комітетом із банківського нагляду згідно з документом “Внутрішній аудит у банку й взаємовідносини наглядових органів і аудиторів”¹. Крім того, відповідно до Положення

---

¹ Документ Базельського комітету з банківського нагляду “Внутрішній аудит у банку й взаємовідносини наглядових органів і аудиторів”. — Матеріали Базельського комітету з банківського нагляду, липень 2000. — www.bis.org/bcbs/index.htm

НБУ про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України від 27.05.1998 зі змінами від 03.12.2001 хоч і не передбачена обов'язковість формування служби внутрішнього аудиту в банку, однак обґрунтована необхідність і ефективність використання системи внутрішнього аудиту в банку з метою всебічної оцінки ефективності внутрішнього банківського контролю². Навіть більше, у методичних указівках щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затверджених Постановою правління НБУ від 20.07.1999, сказано, що діяльність банку підлягає повній або частковій перевірці внутрішніми аудиторами³.

Проблематика внутрішнього контролю й аудиту в банках знаходить своє відображення у наукових працях вітчизняних учених — О.І. Киреева, Н.П. Шульги, О.С. Полетаєвої, О.С. Любунь, М.П. Кравець, Ф.Ф. Бутинця, Б.Ф. Усача, Г.М. Давидова, а також російських науковців Б.І. Гусакова, Ю.М. Сидоровича, Ж. Бісмута, А. Артюхіна й інших. Вони розглядають загальнотеоретичні основи застосування внутрішнього аудиту в банках, методику й організацію проведення внутрішнього аудиту в банках, використання стандартів внутрішнього аудиту в банках. Ми ж у цій статті зробили спробу показати основні тенденції сучасної концепції внутрішнього банківського аудиту відповідно до реалій економіки України й відобразити необхідні напрями вдосконалення наявної на сьогодні системи внутрішнього аудиту в українських банках.

Відповідно до сучасної концепції внутрішнього аудиту в банках, що отримала широке міжнародне визнання, до його завдань належать:

- оцінка адекватності систем внутрішнього контролю й управлінської інформації;
- аналіз ефективності систем управління ризиками та їхнього методологічного забезпечення;
- перевірка правильності бухгалтерських проводок і достовірності фінансової звітності — як внутрішньої, так і зовнішньої;
- розгляд ефективності організації бізнес-процесів за всіма напрямками діяльності і в усіх структурах банку;
- моніторинг реалізації стратегії, політик і процедур, прийнятих Радою директорів банку;
- оцінка ефективності наявних у банку політик і процедур і контроль виконання їхніх вимог персоналом;
- здійснення спеціальних розслідувань на замовлення ради директорів чи правління банку.

---

² Положення НБУ про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Затв. Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 №114 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — №4, 1998.

³ Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Затв. Постановою Правління НБУ від 02.07.1999 №358.

В українських банках функції внутрішнього аудиту і контролю часто плутають. Так, якщо вдатися до теоретичних основ внутрішнього аудиту, можна констатувати той факт, що внутрішній аудит є складовою внутрішнього контролю і являє собою незалежну діяльність із перевірки й оцінки роботи суб'єкта господарювання в його інтересах. На противагу внутрішньому аудиту, внутрішній контроль є ширшим поняттям, яке забезпечує відповідність функціонування конкретного об'єкта прийнятим управлінським рішенням, і спрямований на успішне досягнення поставленої мети⁴.

Положення НБУ про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України дає такі трактування понять “внутрішній аудит банку” та “внутрішній контроль у банку”. Внутрішній аудит банку — це незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту банку для перевірки й оцінки адекватності й ефективності системи внутрішнього контролю та якості виконання визначених обов'язків співробітниками банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізуванні інформаційної системи, враховуючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності й ефективності операцій. Внутрішній контроль у банку — це сукупність процедур, які забезпечують достовірність і повноту інформації, що передається керівництву банку, дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку.

Як бачимо, чіткого розмежування функцій внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту в законодавчій базі України не проведено. У цьому контексті актуальним вважаємо положення, задеклароване документом Базельського комітету з банківського нагляду “Внутрішній аудит у банках і взаємовідносини наглядових органів і аудиторів”, згідно з яким служба внутрішнього аудиту повинна бути незалежною від щоденної процедури внутрішнього контролю⁵. Тобто треба чітко усвідомлювати, що внутрішній аудит не повинен бути залучений у рутинний процес контролю за повсякденними операціями банку, а має працювати передусім над оцінкою систем, процесів і процедур.

В основі сучасної концепції внутрішнього аудиту лежать такі принципи:

- неперервність;
- незалежність;
- наявність повноважень⁶.

⁴ Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: Навчальний посібник — 2-ге вид. — К.: Каравела, 2005. — 560 с.

⁵ Згаданий документ Базельського комітету з банківського нагляду.

⁶ Бисмут Ж., Артюхин А. Современная концепция внутреннего аудита и российские банки // Вестник банковского дела. — № 10. — 2002.

Внутрішній аудит у банку має бути неперервною функцією. Вище керівництво банку повинне забезпечувати дію постійного підрозділу внутрішнього аудиту, що відповідає розмірам банку і профілю його операцій.

Внутрішній аудит повинен бути незалежним від підрозділів банку, які він зобов'язаний перевіряти, і мати відповідний статус усередині банку. У сучасних українських умовах внутрішній аудит, як правило, підпорядковується виконавчому керівництву банку (голови правління або одному з його заступників), що значно обмежує ефективність його роботи. У західних банках начальник служби внутрішнього аудиту зазвичай входить до складу ради директорів банку. Сам внутрішній аудит, як правило, перебуває у прямому підпорядкуванні голови ради директорів. Таке місце в організаційній структурі забезпечує незалежність внутрішнього аудиту від будь-якого члена виконавчого керівництва (враховуючи голову правління). Начальник служби внутрішнього аудиту може також бути присутнім на окремих засіданнях правління банку, але мати на них лише право дорадчого голосу. Водночас поширена практика, коли голова служби внутрішнього аудиту є повноправним членом комітету з управління активами й пасивами банку.

Вище керівництво має делегувати внутрішньому аудиту повноваження, достатні для того, щоб він міг належним чином виконувати свої функції контролю за реалізацією стратегії, політик і процедур. Внутрішні аудиторські перевірки повинні поширюватися на всі без винятку види бізнесу й структури, враховуючи дочірні й афілійовані компанії, а також пов'язані сторони банку. Підрозділ внутрішнього аудиту в своїй діяльності має керуватися планом роботи на рік, затвердженим радою директорів. Зазвичай до такого плану входять перелік і строки запланованих заходів, одночасно передбачаючи можливість проведення позапланових перевірок на замовлення керівництва банку. До плану повинен входити і кошторис витрат підрозділу внутрішнього аудиту.

У міжнародній банківській практиці існують різні форми внутрішнього аудиту, серед яких виділяють:

- фінансовий аудит, метою якого є перевірка достовірності й якості фінансової звітності (як внутрішньої, так і зовнішньої);
- операційний аудит, спрямований на оцінку адекватності систем, процедур, і аналіз організаційної структури;
- проектний аудит, мета якого полягає в перевірці своєчасності й якості виконання тих чи інших проектів;
- управлінський аудит, основним завданням якого є оцінка рівня управління в банку у контексті його стратегії і політики у сфері найважливіших видів діяльності.

До аудиторських перевірок повинні обов'язково входити як мінімум два види аудиту. Зазвичай такими є фінансовий та операційний аудит. Ідеальним же варіантом є одночасне проведення всіх видів аудиту, оскільки це дає змогу оцінити всі сторони діяльності банку. Існують також критерії вибору пріоритетних напрямів ауди-

ту. По-перше, підрозділи банку, що відають контролем, слід перевіряти в пріоритетному порядку, тобто аудит функцій управління ризиками проводиться раніше, ніж маркетингу. По-друге, перевірки підлягають спочатку добре розвинені сфери бізнесу, а лише потім ті, що перебувають на стадії розвитку. По-третє, в центрі уваги внутрішніх аудиторів повинні знаходитися найважливіші види діяльності банку.

Є чотири основні види звітності внутрішніх аудиторів перед радою директорів:

- звіти про планові перевірки, до яких входять перелік коригувальних заходів і строки їхнього виконання;
- звіти про своєчасність і якість реалізації окремих проектів;
- річні звіти, що містять короткий опис проведеної роботи, оцінку досягнутих результатів і план аудиторських перевірок на наступний рік;
- звіти про спеціальні розслідування за дорученням керівництва.

Необхідною умовою успішної роботи внутрішнього аудиту в банку є співпраця керівництва і персоналу підрозділів, що перевіряються. Особливо важлива тісна координація зусиль при підготовці планів коригувальних заходів.

Однією з найважливіших функцій внутрішнього аудиту є всебічна оцінка ризик-менеджменту банку. Комерційні банки мають складну багаторівневу систему ризиків. Ризики, з якими стикаються різноманітні функціональні підрозділи банку, досить часто суттєво відрізняються. Перед практичними працівниками постає завдання сформулювати систему управління банківськими ризиками, до якої входять механізми їхньої профілактики й диверсифікації, пристосовану до реальних умов діяльності кредитних установ. У практиці розвинених країн цю систему реалізує внутрішній аудит. Можна сформулювати такі положення управління банківськими ризиками засобами внутрішнього аудиту:

- вимоги до системи внутрішнього аудиту;
- сутність і ставлення до банківського ризику;
- ієрархія банківських ризиків;
- управління комерційними ризиками;
- управління оперативними ризиками;
- управління фінансовими ризиками⁷.

Система внутрішнього аудиту буде корисною і стійкою при функціонуванні, якщо при її проектуванні враховано чотири основні вимоги, пов'язані з управлінням ризиком. По-перше, система повинна відображати ставлення головних менеджерів до ризику. З'ясовано, що головний менеджер визнає систему внутрішнього аудиту корисною, якщо вона буде доступною і зрозумілою для нього, а основним продуктом такої системи є рекомендації з управління ризиками, доповнені аналітичною поточною інформацією, аналітичною прогнозною інформацією, аналізом і прогнозом діяльності конкурентів.

---

⁷ Гусаков Б.И., Сидорович Ю.М. Управление риском средствами внутреннего аудита // Финансы и кредит. — № 4. — 2001.

Друга умова корисності системи — відсутність у ній перешкод у формі фантомних ризиків. Саме така система забезпечує необхідну й достатню інформацію для аналізу і профілактики реальних ризиків ринкової економіки.

По-третє, має бути забезпечений динамізм системи внутрішнього аудиту, що передбачає її внутрішній саморозвиток. Сектор банківських послуг змінюється разом із змінами в ринковій економіці, інформаційних технологіях і законодавстві. Ці зміни забезпечують інтенсивний і екстенсивний розвиток банків, який характеризують розширення спектра банківських послуг і глобалізація банківської діяльності. Одним із проявів глобалізації національних комерційних банків є освоєння нових регіонів за кордоном.

По-четверте, система повинна забезпечувати диференціацію загального й інтеграцію одиничних ризиків. Інакше кажучи, має бути забезпечений перехід від загальних ризиків до одиничних і навпаки. Це життєво необхідно, оскільки при збільшенні обсягів і видів банківських продуктів та послуг при наявній тенденції зростання числа одиничних банківських ризиків процеси управління загальним банківським ризиком можуть, але не повинні розростатися до нескінченності. Остання вимога зумовлює формування ієрархічної системи банківських ризиків, які впливають на діяльність кредитної установи.

Виходячи із сутності сукупного ризику, ієрархічна система повинна мати щонайменше три рівні: рівень загального ризику, рівень часткових ризиків, рівень одиничних ризиків. Наявність кількох ієрархічних рівнів забезпечить поступальний відбір найзначущіших ризиків як вплив внутрішнього аудиту. Отож для управління ризиком необхідно зрозуміти види й ступінь небезпеки часткових і одиничних ризиків, із якими зустрічаються кредитні організації.

Тільки сукупність вимог сприяє ефективному управлінню загальним ризиком. Вимоги так тісно між собою пов'язані, що ігнорування однієї з них відразу ж негативно позначається на інших, порушуючи імідж внутрішнього аудиту, й призводить до фінансових втрат банку. Вимоги до системи внутрішнього аудиту можна подати таким чином (рис. 1).

Ієрархія банківських ризиків має п'ять рівнів: загальний ризик; три рівні часткових ризиків; одиничні ризики.

До загального ризику входять форс-мажорні ризики й ризики, що страхуються. При цьому загальний форс-мажорний ризик кредитної організації об'єднує форс-мажорні ризики банківської системи та клієнтів банку.

Часткові банківські ризики через багатогранність продуктів і послуг банку розподілені на три ієрархічні рівні. До першого рівня часткових ризиків входять три типи часткових ризиків: комерційні, зумовлені специфікою галузі; оперативні, зумовлені якістю менеджменту; фінансові, зумовлені економічною кон'юнктурою.

Другий рівень часткових ризиків утворюється шляхом диференціації ризиків попереднього рівня на дев'ять специфічних банківських ризиків. Комерційний ризик поділяється на ризик стратегії та операційний ризик. Оперативний

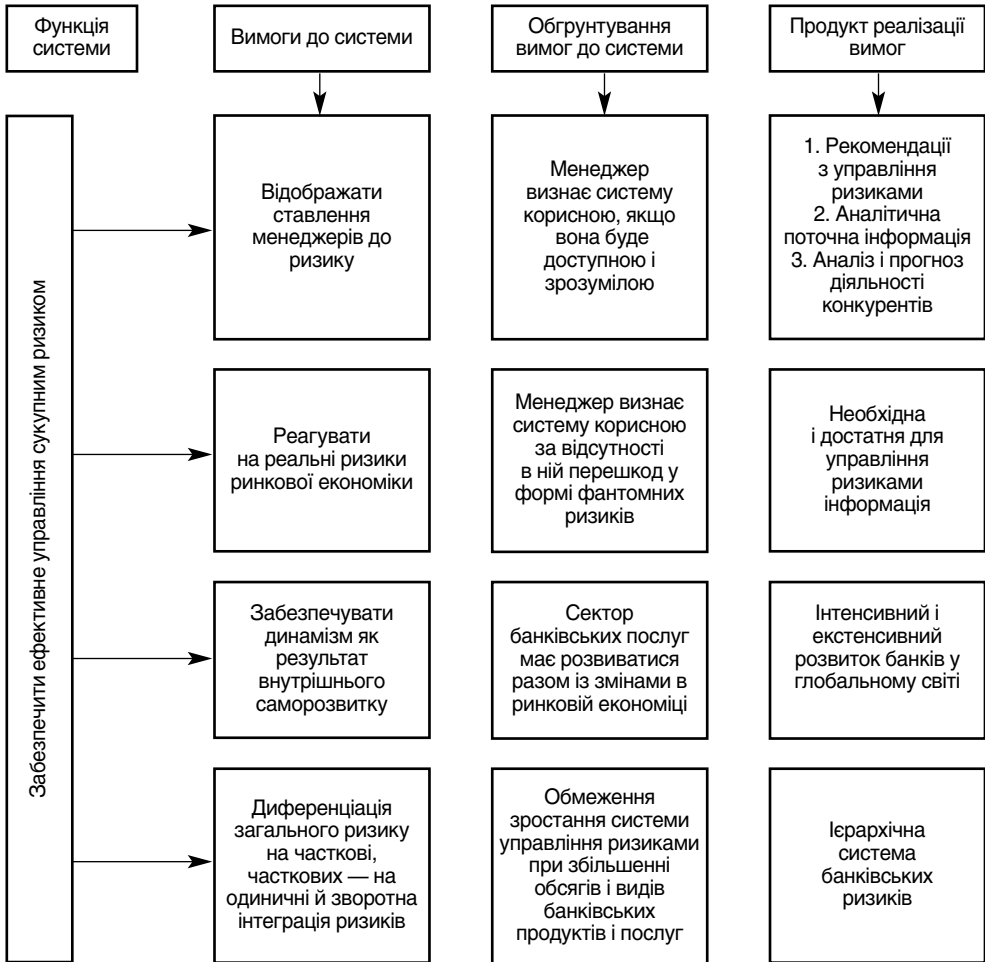

Рис. 1. Вимоги до системи управління ризиками

ризик поділяється на кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик невідповідності нормам, ризик репутації. Фінансовий ризик поділяється на відсотковий ризик, валютний і цінний ризики.

Третій рівень часткових ризиків формується шляхом диференціації ризиків попереднього рівня за факторами виникнення.

Одиничні ризики утворюються шляхом диференціації часткових ризиків третього рівня та виділення конкретних фінансових інструментів.

Схематично ієрархію банківських ризиків подано на рис. 2.

Об'єктом управління для служби внутрішнього аудиту є найвагоміші одиничні й часткові ризики. Конкретизація часткових ризиків безпосередньо визначає методи управління ними.

Рис. 2. Ієрархія банківських ризиків

Управлінський вплив доцільно здійснювати у двох формах. Аудитори повинні надавати методичну допомогу функціональним службам банку при оцінюванні одиничних ризиків і безпосередньо управляти частковими ризиками.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасна світова практика передбачає для внутрішнього аудиту незрівнянно вищий статус і значно ширші функції, ніж їх він має в українських банках на сьогодні. Внутрішній аудит на Заході розглядається як важливий орган ради директорів, за допомогою якого забезпечується збереження й збільшення цінності банку для акціонерів, клієнтів, співробітників і наглядових органів. Для оптимального виконання внутрішнім аудитом своїх завдань необхідно дотримуватися базового принципу корпоративного управління — чітко розподіляти повноваження між радою директорів і правлінням банку.

Окрім того, багатогранність категорій ризику об'єктивно зумовлює необхідність системи внутрішнього аудиту. Банк може розробити систему внутрішнього аудиту за функціональним принципом, підрозділами або змішану. Незалежно від принципу формування служби внутрішнього аудиту вона повинна охоплювати кожну категорію часткових ризиків і відповідати основним вимогам управління ризиками.